

Катерина Каруник

Харків (Україна)

ДОРОБОК ЮРІЯ ШЕВЕЛЬОВА В ДІЛЯНЦІ УКРАЇНСЬКОЇ СИНТАКСИ

Юрій Шевельов – славетний харківський філолог-славіст, який під час Другої світової війни (влітку 1944) вимушено виїхав до Західної Європи, а звідти 1952 р. – до Сполучених Штатів Америки. Здобувши ступінь кандидата філологічних наук у 1939 р., науковець готує розділ «Просте речення» до колективного університетського підручника з української мови. Згодом його зацікавить структура називного речення, за дослідження якого мовознавець візьметься у березні 1941 р.

Привізши до Німеччини обидва рукописи, Шевельов використовує перший із них як частину синтаксичного розділу в посібнику «Нарис сучасної української літературної мови» (Мюнхен, 1951), а другий видасть окремою книжкою під назвою «До генези називного речення» (Мюнхен, 1947). Бажаючи оприлюднити самостійним виданням розвідку про просте речення, збагачену чималою кількістю прикладів із заборонених у Радянській Україні письменників, Шевельов звертається до Ервіна Кошмідера, щоб той здійснив переклад на німецьку мову, однак із цього проекту нічого не вийшло за браком коштів. Друга спроба видати працю по-німецьки в Гаазькому видавництві «Mouton & Co» у середині 1950х рр. теж не увінчалася успіхом – довелося вдатися до перекладу книги англійською мовою. Коли переклад, здійснений літературознавцем Юрієм Луцьким, був готовий, редактор серії «Slavistic Printings and Reprintings» у тому ж видавництві Корнеліус ван Схонефелд попередив Шевельова листовно про можливі недобрі наслідки від виходу друком його синтакси простого речення на Заході.

Виявилось, що 1951 р. у Києві цей текст Шевельова, – що правда, без прізвища самого автора – оприлюднено в другому томі «Курсу сучасної української літературної мови», зредагованому Леонідом Булаховським. Оскільки авторство розділу «Просте речення» приписано Булаховському, то поява книжки Шевельова з дуже схожим текстом, хай помітно розширеним і вдосконаленим, могла нашкодити як Булаховському, так і самому автору. Тільки після смерті Булаховського 1961 р. «Mouton & Co» поновлює роботу над цим проектом і 1963 р. видає англomовну монографію Шевельова «The Syntax of Modern Literary Ukrainian: The Simple Sentence».

Зіставлення трьох видань із одним і тим же текстом Шевельова про просте речення (розділ у «Курсі» Булаховського, розділ у «Нарисі» Шевельова та «Синтакса» 1963 р.), а також аналіз відгуків і рецензій на всі три видання дали змогу виявити між ними спільні та розбіжні нюанси. Кожна з трьох версій, попри спільний кореневий текст, має свої характеристичні відмінності: ідеологічні («Курсу» властиві численні радянські штампи), методологічні («Курс» ґрунтується на психологічному підході до мови; «Нарис» спирається на структурну методу; «Синтакса» є синтезом обох), джерелові («Нарис» і «Синтаксу» збагачено прикладами з творів заборонених у Радянській Україні письменників), нормалізаційні (попри деяку увагу до тенденцій, «Курс» однозначно регламентує офіційно встановлену норму; у «Нарисі» автор помітно зважає на рекомендації мовознавців 1920-х рр.; у «Синтаксі» він є уважним до мовних фактів, тенденцій у розвитку, до частотності вживання).

Список основних джерел та літератури:

1. [Шевельов Ю.] Просте речення // Курс сучасної української літературної мови. Т. II: Синтаксис / За ред. Л. А. Булаховського. – Київ : Радянська школа. – 1951.

2. Шевельов Ю. Я – мене – мені... (і довкруги). Спогади / Ю. Шевельов. – Харків; Нью-Йорк : Вид-во М. П. Коць ; Вид-во часопису «Березіль». – 2001. – Т. 1: В Україні.

3. Шерех Ю. До генези називного речення / Ю. Шерех. – Мюнхен : б. в. – 1947.
4. Шерех Ю. Нарис сучасної української літературної мови / Ю. Шерех. – Мюнхен: Молоде Життя. – 1951.
5. Shevelov George Y. The Syntax of Modern Literary Ukrainian: The Simple Sentence / G. Shevelov. – The Hague: Mouton & Co. – 1963.